

УДК 657

Поляк К.Ю.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту,
Рівненський державний гуманітарний університет

Poliak Kateryna,
Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor of Management,
Rivne State Humanitarian University

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Поляк К.Ю. Аналітичне забезпечення управління господарською діяльністю підприємства в умовах надзвичайних ситуацій. Обґрунтовано теоретико-методичні підходи до розуміння ролі та значення надзвичайних ситуацій для показників господарської діяльності підприємств, досліджено наукові праці з позиції формування та розвитку організаційно-методичних положень обліково-аналітичного забезпечення управління господарською діяльністю підприємства в умовах надзвичайних ситуацій. Сформовано висновки про комплексний характер досліджень проблем теорії, методології та економічного аналізу підприємств різних галузей національного господарства. Розглянуто підходи до сутності та складу методів економічного аналізу, на основі чого наведено склад методичних прийомів економічного аналізу, що виокремлюються вченими. Визначено, що під час оцінювання впливу наслідків надзвичайних ситуацій необхідним є визначення їхнього впливу на показники економічного аналізу, що зумовлює потребу у визначенні напрямів зміни результуючого показника в результаті надзвичайних ситуацій через ідентифікацію його складників, на які можуть вплинути надзвичайні ситуації.

Ключові слова: господарська діяльність, надзвичайна ситуація, наслідки надзвичайних ситуацій, економічний аналіз, аналітичні показники.

Поляк Е.Ю. Аналитическое обеспечение управления хозяйственной деятельностью предприятия в условиях чрезвычайных ситуаций. Обоснованы теоретико-методические подходы к пониманию роли и значения чрезвычайных ситуаций для показателей хозяйственной деятельности предприятий, исследованы научные работы, касающиеся позиции формирования и развития организационно-методических положений учетно-аналитического обеспечения управления хозяйственной деятельностью предприятия в условиях чрезвычайных ситуаций. Сформирован вывод о комплексном характере исследований проблем теории, методологии и экономического анализа предприятий различных отраслей национального хозяйства. Рассмотрены подходы к сущности и составу методов экономического анализа, на основе чего представлен состав методических приемов экономического анализа, которые выделяются учеными. Определено, что при оценивании влияния последствий чрезвычайных ситуаций необходимо определение их влияния на показатели экономического анализа, что обуславливает необходимость в определении направлений изменения результирующего показателя в результате чрезвычайных ситуаций через идентификацию его составляющих, на которые могут повлиять чрезвычайные ситуации.

Ключевые слова: хозяйственная деятельность, чрезвычайная ситуация, последствия чрезвычайных ситуаций, экономический анализ, аналитические показатели.

Polyak Kateryna. Analytical support for managing the economic activity of the enterprise in emergency situations. Theoretical and methodological approaches to understanding the role and importance of emergencies on the indicators of economic activity of enterprises are grounded. It is proved that the system of economic analysis allows to manage both the consequences and their causes, is dynamic, and therefore constantly evolves under the influence of the economic reality of the functioning of the enterprise and its external environment. The conclusion about the complex nature of research into the problems of theory, methodology and economic analysis of enterprises of different branches of national economy has been formed. Approaches to the essence and composition of methods of economic analysis are considered, on the basis of which the composition of methodological methods of economic analysis, which are distinguished by scientists, was presented. It is established that the consequences of emergencies affect the indicators of economic analysis of economic activity and may lead to changes in the management decisions of internal and external users. The neglect of the impact of the effects of emergencies on the resulting indicators of economic analysis actually reduces the quality of information management of economic activity. It is determined that in assessing the impact of the consequences of emergencies, it is necessary to determine their impact on economic analysis indicators, which necessitates the determination of directions of change of the resultant indicator in the result of emergencies, by identifying its components that can be affected by emergencies. To ensure the qualitative properties of accounting and management systems, we consider it necessary: to identify the indicators taken into account in their calculation from the point of view of their change, in connection with emergencies, in particular, reducing the average annual cost of fixed assets, increasing the value of fixed assets, increase in inventories, increase in cost of marriage and return waste; determine the resultant indicator, taking into account the consequences of emergencies and, subsequently, their isolation to assess the impact on the resultant indicator; to assess the impact of emergency situations on the analytical performance of business activities for both internal and external users.

Key words: business activities, emergency, consequences of emergency situations, economic analysis, analytical indicators.

Постановка проблеми. Система економічного аналізу господарської діяльності підприємства є особливою складовою частиною формування інформаційного простору управління, адже має практичну спрямованість щодо удосконалення його методів. Із цього приводу О. Олійник зазначає, що «економічний аналіз як прикладна функціональна наука має міцний взаємозв'язок із практикою; вивчає, розробляє, удосконалює методи отримання, обробки інформації про економічні явища та процеси, їхнє становлення та розвиток. Практика тут є джерелом пізнання, адже існування економічного аналізу як науки спричинено потребами практики; є основою пізнання, його рушійною силою – пронизуючи весь процес наукового пізнання, починаючи від емпіричного його рівня і до побудови абстрактних теорій, постійний рух від конкретного до абстрактного і у зворотному напрямі; фундаментальним спрямуванням (метою у загальному розумінні) – наукове пізнання відбувається не заради самого себе, а для забезпечення регулювання економічних явищ і процесів, їхнього розвитку, підси-

лення позитивних тенденцій і нівелювання негативів; є складовою частиною критерію істинності та цінності отриманого знання – перевірка знання на істинність є складним і неоднозначним процесом, враховуючи постійну динамічність економічного середовища» [4, с. 292]. Із зазначеної ролі економічного аналізу в системі управління діяльністю впливає його значення в оцінці всіх факторів впливу на її ефективність та результативність, що зумовлює врахування наслідків надзвичайних ситуацій.

Аналитичне забезпечення управління господарською діяльністю підприємства в умовах надзвичайних ситуацій має надати оцінку впливу їхніх наслідків на окремі об'єкти управління. Сучасні методики економічного аналізу не дають змоги оцінити вплив надзвичайних ситуацій на показник техніко-економічного аналізу, а отже, сформована інформація на основі наявних підходів не повною мірою окреслює стан господарської діяльності. Саме тому актуалізується питання розроблення методичних положень економічного аналізу оцінки

впливу наслідків надзвичайних ситуацій на фінансово-економічний стан підприємства. Це пов'язано з тим, що «найбільш ефективний вплив на зміну і розвиток економічних явищ та процесів в умовах демократизації систем управління і менеджменту буде досягатися у тому разі, коли будуть виваженими та всебічно обґрунтованими і переконливими їх регулятори. Системні аналітичні обґрунтування кількісного та якісного виміру їхньої дієвості у конкретному економічному середовищі є необхідною і достатньою умовою запровадження і поширення. Сукупність такого аналітичного інструментарію не регламентується, проте переконливість його дії у гармонізації суспільних, корпоративних та особистих інтересів є незаперечною» [3, с. 172].

Крім того, система економічного аналізу дає змогу управляти як наслідками, так і їх причинами. З цього приводу погоджуємося з тезою, що «в умовах ринку суб'єкт господарювання самостійно приймає управлінські рішення, і це відбувається за невизначеності зовнішнього і внутрішнього фінансово-господарського середовища суб'єкта господарювання, тому виникають ризики, спричинені відхиленнями фактичних результатів від запланованих. Під час дії будь-якого ризику можуть проявлятися негативні наслідки, в результаті чого виникає необхідність розроблення кожним суб'єктом господарювання системи заходів, спрямованих на максимально можливе скорочення небажаних наслідків» [1, с. 106].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми теорії, методології, методики, організації економічного аналізу господарської діяльності суб'єктів господарювання в різних економічних умовах та під впливом сучасних економічних теорій були досліджені та вирішені у працях вітчизняних учених: О. Галенко, О. Зоріна, Т. Ковальчук, І. Лазаришина, О. Олійник, І. Парасій-Вергуненко, Л. Примостка.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є обґрунтування впливу наслідків надзвичайних ситуацій на показники економічного аналізу господарської діяльності підприємства.

Викладення основного матеріалу. Система економічного аналізу є динамічною, а тому постійно розвивається під впливом економічної реальності функціонування підприємства та його зовнішнього середовища. Саме тому є потреба в постійному удосконаленні його методології щодо потреб практики. О.В. Олійник зазначає, що «розвиток економічного аналізу як прикладної функціональної науки пов'язаний з удосконаленням його методології, розробленням спеціальних методів дослідження. Розвиток методології знаходиться у нерозривному зв'язку і супроводжується розширенням та поглибленням обсягів пізнання, зміною засобів пізнання, змісту визначальних категорій та понять, трансформацією культурно-ціннісних орієнтирів. Питання методології, методів, прийомів економічного аналізу є однією з тих сфер, де співіснують різноманітні, іноді протилежні за своїм змістом позиції. Дискусійним залишається чітке розмежування та підпорядкованість таких понять, як метод, спосіб, прийом, технологія, процедура; не забезпечується системний підхід до розкриття змісту понять, предмета, методів, завдань економічного аналізу; залишається відкритим питання формування науково обґрунтованої класифікації методів, прийомів економічного аналізу» [4].

Виконання наявних та нових завдань системи управління господарською діяльністю є можливим, адже економічний аналіз має низку особливостей у системі управління. Так, специфікою економічного аналізу господарської діяльності підприємств є те, що ця підсистема управління є вищим рівнем формування інформаційного простору прийняття рішень, адже дає змогу:

- ідентифікувати взаємозв'язки між різними процесами господарської діяльності підприємства та моделювати сукупність господарських операцій і вплив на неї факторів зовнішнього середовища в аналітичних показниках;

- моделювати параметри господарської діяльності підприємства для забезпечення досягнення стратегічних цілей управління;

- обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки у вихідних та результуючих параметрах господарської діяльності підприємства.

Для забезпечення формування інформаційного простору управління господарською діяльністю в умовах надзвичайних ситуацій в частині впливу на аналітичні показники пропонуємо розширити напрями використання методів. Так, розширення механізму використання методів економічного аналізу є цілком можливим та науково обґрунтованим нині. О.В. Латипова зазначає, що «основною особливістю наукового інструментарію економіко-екологічного аналізу є: по-перше, його відкритість, тобто активне використання і творча переробка прийомів дослідження із суміжних галузей (математики, статистики, кібернетики, мікро- і макроекономіки тощо); по-друге, його мобільність та відсутність чіткої регламентації із застосування. Для різних видів економіко-екологічного аналізу (ретроспективного, оперативного і перспективного) залежно від цільової спрямованості, специфіки господарської діяльності тощо, застосовуються різні комбінації розрахункових методів: аналітичних та економічної кібернетики. До аналітичних належать емпіричні методи (спостереження, вимірювання, реєстрація, предметне моделювання); угруповань; порівняння; індексний; балансовий метод. До методів економічної кібернетики – системний аналіз і математичне моделювання» [2, с. 56–57].

Під методом економічного аналізу варто розуміти сукупність прийомів та способів оцінки причинно-наслідкових зв'язків у господарській діяльності під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів, що дають змогу забезпечити пізнання, вимірювання, визначення факторів економічних явищ мікроекономічного рівня. Склад методичних прийомів економічного аналізу сьогодні налічує велику кількість, що дає можливість оцінити різні сторони господарської діяльності підприємства. Для розроблення системи оцінки впливу наслідків надзвичайної ситуації на господарську діяльність підприємства є можливою ідентифікація існуючих методів економічного аналізу та обґрунтування механізму фактора надзвичайної ситуації і результуючого показника.

Система економічного аналізу враховує сукупність методичних прийомів, за допомогою яких вивчається стан господарської діяльності підприємства. Основними видами методичних прийомів є: розрахунково-аналітичні, евристичні та економіко-математичні. Розрахунково-аналітичні – це методичні прийоми економічного аналізу, окрім зазначених вище груп,

поділяються на основні та спеціалізовані. Для оцінки розвитку або зміни економічних явищ застосовуються основні методичні прийоми, а для визначення ступеня залежності економічних явищ від різних факторів використовуються спеціалізовані.

Економіко-математичні методи дають змогу зобразити економічні явища у вигляді математичної моделі, що дозволяє імітувати їхню поведінку під час зміни ситуацій. Прикладом може слугувати моделювання господарської діяльності або її властивостей за зміни внутрішнього або зовнішнього середовища функціонування підприємства. Математичні методи є досить поширеними під час оцінки різного роду економічних ризиків та їхніх наслідків.

Евристичні прийоми здебільшого пов'язані з експертними оцінками економічних явищ, що дає змогу отримати нові знання про стан господарської діяльності. Зазначені методи є міждисциплінарними, а тому їх використовують у різних науках та сферах практичної діяльності.

Зазначені методичні прийоми застосовуються для об'єктів, що пов'язані із наслідками надзвичайних ситуацій та їхнім впливом на фінансовий стан та економічний потенціал підприємства. Саме тому вплив надзвичайних ситуацій на господарську діяльність пропонуємо вивчати через наявні показники, з їх коригуванням на систему факторів, пов'язаних із наслідками надзвичайних ситуацій. У межах визначених нами груп об'єктів, що пов'язані із наслідками надзвичайних ситуацій, пропонуємо визначити можливість їхнього впливу на результуючі показники. Залежно від зазначених об'єктів можна визначити такі напрями економічного аналізу, як: оцінка ефективності використання основних засобів; оцінка ефективності використання оборотних активів; оцінка ефективності процесу виробництва.

Надамо характеристику зазначеним напрямкам економічного аналізу через визначення методичних прийомів, які використовуються в системі економічного аналізу господарської діяльності підприємства.

Для оцінки ефективності використання основних засобів використовуються такі розрахунково-аналітичні методичні прийоми, як індексний метод: фондовіддача; фондомісткість; фондоозброєність; коефіцієнт зношеності; коефіцієнт придатності; коефіцієнт оновлення; коефіцієнт вибуття; коефіцієнт приросту; частка активної частини основних засобів; частка пасивної частини основних засобів.

Оцінка ефективності використання оборотних активів здійснюється на основі використання таких показників, як: коефіцієнт оборотності (характеризує розмір чистої виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) у розрахунку на одну гривню оборотних активів), тривалість одного обороту оборотних активів (вказує на тривалість одного обороту оборотних засобів у днях), коефіцієнт покриття (є показником загальної ліквідності).

Оцінка ефективності процесу виробництва передбачає використання таких показників, як: рентабельність продукції (вказує, яку суму прибутку отримано з 1 грн. понесених витрат), рентабельність операційної діяльності (вказує, яку суму прибутку отримано від операційної діяльності з 1 грн. операційних витрат), рентабельність виробництва (вказує, яку суму прибутку отримано від операційної діяльності з 1 грн. витрат виробництва), рентабельність господарської

діяльності (вказує, яку суму прибутку від господарської діяльності отримано з 1 грн. загальних витрат), матеріаломісткість («є узагальнюючим вартісним показником, вказує, скільки матеріальних витрат розраховано на кожну гривню виготовленої продукції» [4]), матеріаловіддача («характеризує вихід продукції з кожної гривні витрачених матеріальних ресурсів» [4]), трудомісткість (визначає суму затрат живої праці на виробництво одиниці продукції).

Таким чином, для оцінки впливу наслідків надзвичайних ситуацій необхідним є визначення їхнього впливу на зазначені показники. Використання суто факторного аналізу не дасть змоги отримати всю необхідну інформацію, адже відсутні базові показники, від яких аналітик має відштовхуватися. Для цього є потреба у визначенні напрямів зміни результуючого показника в результаті надзвичайних ситуацій через ідентифікацію його складників, які можуть виникнути у надзвичайних ситуаціях (табл. 1). Наслідки надзвичайних ситуацій впливають на показники економічного аналізу господарської діяльності та можуть зумовити зміни в управлінських рішеннях внутрішніх та зовнішніх користувачів. Неврахування впливу наслідків надзвичайних ситуацій на результуючі показники економічного аналізу фактично знижує якість інформаційного забезпечення управління господарською діяльністю.

Для забезпечення якісних властивостей обліково-аналітичних систем управління вважаємо за необхідне:

– по-перше, ідентифікувати показники, що беруться до уваги під час їх розрахунку з позиції їхньої зміни у зв'язку з надзвичайними ситуаціями. Зокрема, зменшення середньорічної вартості основних засобів у зв'язку із втратою або пошкодженням окремих об'єктів; збільшення вартості основних засобів у зв'язку із ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій; збільшення кількості виробничих запасів, що були використані через надзвичайні ситуації, збільшення вартості браку та зворотних відходів;

– по-друге, здійснюючи аналітичні розрахунки, потрібно визначити результуючий показник з урахуванням наслідків надзвичайних ситуацій та в подальшому з їх виокремленням для оцінки впливу саме на результуючий показник, що дасть змогу визначити реальне значення результуючого аналітичного показника та його можливе значення за умови, що надзвичайні ситуації не відбулися б за звітний період;

– по-третє, оцінку впливу надзвичайних ситуацій на аналітичні показники господарської діяльності є можливість здійснити як внутрішнім, так і зовнішнім користувачам за умови трансформації звітності (табл. 1).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фактично окреслені наслідки визначають вплив надзвичайних ситуацій на аналітичні показники в частині господарських процесів (придбання, виробництво, реалізація). Оцінивши їх, можна сформулювати стратегічно важливі управлінські рішення внутрішніми користувачами та розробити інвестиційні рішення зовнішніми користувачами. Загалом це дасть змогу підвищити якісні характеристики обліково-аналітичних систем управління господарською діяльністю. Перспективою подальших досліджень є дослідження організаційно-методичного механізму застосування інформаційного забезпечення економічного аналізу впливу наслідків надзвичайних ситуацій на господарську діяльність за визначеними напрямками.

**Вплив наслідків надзвичайних ситуацій на аналітичні показники
щодо оцінки використання основних засобів**

Показник	Складові розрахунку	Вплив надзвичайних ситуацій
Фондовіддача Фондомісткість Фондоозброєність	Обсяг товарної (валової) продукції Середньорічна вартість основних засобів Середня за списком чисельність працівників	У результаті надзвичайних ситуацій зменшення показника середньої вартості основних засобів збільшить показник фондовіддачі та зменшить фондомісткість, фондоозброєність. Тому для користувача потрібно оцінити вплив зміни вартості в результаті надзвичайних ситуацій на зазначені показники.
Коефіцієнт зношеності	Сума зносу на дату балансу Вартість основних засобів на дату балансу	Зменшення вартості основних засобів у результаті надзвичайних ситуацій приведе до збільшення показника, тому є потреба в інформації про вплив наслідків на його зміну.
Коефіцієнт придатності	Залишкова вартість основних засобів Первісна вартість основних засобів	Коефіцієнт придатності за зменшення вартості основних засобів буде зменшений.
Коефіцієнт оновлення	Вартість введених основних засобів Вартість основних засобів на кінець періоду	За зменшення вартості основних засобів на кінець періоду в результаті надзвичайних ситуацій збільшиться показник оновлення.
Коефіцієнт вибуття	Вартість основних засобів, що вибули Вартість основних засобів на початок періоду	Варто окремо розраховувати для основних засобів, що вибули в результаті надзвичайних ситуацій.
Коефіцієнт приросту	Сума приросту основних виробничих засобів Вартість основних виробничих засобів на початок періоду	Сума приросту основних засобів може бути пов'язана з ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій. Тобто є потреба розрахунку за об'єктами, що були втрачені або пошкоджені.
Частка активної частини основних засобів	Вартість основних засобів, що використовуються в господарській діяльності Вартість основних засобів на кінець періоду	Вартість основних засобів на кінець періоду може зменшитися в результаті їх втрати або пошкодження від надзвичайних ситуацій, у свою чергу, активна частина також зменшується. Тому є потреба у трансформації зазначеного показника з урахуванням втрати.
Частка пасивної частини основних засобів	Вартість основних засобів, що не використовуються в господарській діяльності Вартість основних засобів на кінець періоду	Зменшення в результаті надзвичайних ситуацій вартості основних засобів на кінець періоду може привести до збільшення цього показника. Тому необхідно визначити вплив суто надзвичайних ситуацій на результуючий показник.

Список використаних джерел:

1. Грицишен Д.О. Модифікація принципів бухгалтерського обліку в контексті положень сталого розвитку промислових підприємств. *Економічний простір*. № 100. 2015. С. 108–124.
2. Латыпова О.В. Экономико-экологический анализ деятельности предприятия: теория, методология, методика и организация : дис. на соиск. учен. степ. д.э.н. : 08.00.12. М., 2005. 298 с.
3. Мних Є.В. Аналітичне забезпечення регулювання економічних процесів. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету*. № 3(68). 2013. С. 168–173.
4. Олійник О.В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін : монографія. Ж. : ЖДТУ, 2008. 653 с.

References:

1. Gricishen D.O. (2015) Modifikacija principiv buhgalters'kogo obliku v konteksti polozhen' stalogo rozvitku promislovih pidpriemstv [Modification of accounting principles in the context of sustainable development of industrial enterprises]. *Ekonomichnij prostir*, no. 100, pp. 108–124.
2. Latypova O.V. (2005) *Jekonomiko-jekologicheskij analiz dejatel'nosti predpriyatija: teorija, metodologija, metodika i organizacija* [Economic and environmental analysis of the enterprise: theory, methodology, methodology and organization]: dis. na soisk. uchen. step. d.je.n.: 08.00.12, Moskva, 298 p.
3. Mnyh Je.V. (2013) Analityчне zabezpechennja reguljuvannja ekonomichnyh procesiv [Analytical support for regulation of economic processes]. *Visnyk Chernigivs'kogo derzhavnogo tehnologichnogo universytetu*, no. 3(68). pp. 168–173.
4. Olijnyk O.V. (2008) *Rozvytok ekonomichnogo analizu v umovah instyucijnyh zmin*, monografija [Development of economic analysis in the context of institutional change: a monograph]. ZhDTU: Zhytomyr. (in Ukrainian)